कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को
प्रयोजनार्थ तयार पारिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

दिव्यकला अधिकारी

क्याम्पस रोल नं.: ४४९ (२०६१-०६३)

दोस्रो वर्ष परीक्षा सि.नं. : २८०६९७

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०६४

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागका छात्रा दिव्यकला अधिकारीले कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन शीर्षकको शोध मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधकार्यप्रति म पूर्णरूपमा सन्तुष्ट रहेको छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

....

डा. केदारप्रसाद शर्मा

प्राध्यापक, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

त्रि.वि. कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

यस विभागकी छात्रा दिव्यकला अधिकारीले तयार पार्नुभएको कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन नामक शोधपत्र नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कनका समिति

नाम	हस्ताक्षर
१. सह-प्रा. भोजराज ढुङ्गेल	....
२. प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी	....
३. प्रा.डा. रामचन्द्र लम्साल	....
४. प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा	....
५. डा. पारसमणि भण्डारी	....

मितिः २०६४/०५/०६

कृतज्ञता ज्ञापन

कक्षा छ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र हाम्रा आदरणीय गुरु प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्माज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको छु । आफ्नो अति व्यस्त समयका बाबजुद पनि मलाई कुशल निर्देशन र आवश्यक सरसल्लाह दिनुहुने शोधनिर्देशक गुरु प्रा.डा. शर्माज्यूमा सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी मेरो शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्य गर्न अनुमति दिनु हुने विभागीय प्रमुख श्री भोजराज ढुङ्गेलप्रति पनि म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयारी गर्ने क्रममा सुरुदेखि अन्त्यसम्म सहयोग पुऱ्याउनुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका गुरुहरू प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, प्रा.डा. रामचन्द्र लम्साल, डा. पारसमणि भण्डारी, डा. माधव आचार्य, सहप्रा. महेश्वर न्यौपाने लगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हृदयदखि नै आभार प्रकट गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यलाई यहाँसम्म ल्याउन आफ्नो तन, मन, धन खर्च गरेर सधैं पढ्न सल्लाह, सुझाव र हौसला प्रदान गर्नुहुने आदरणीय पिता खगेन्द्रप्रसाद अधिकारी, माता कमला अधिकारी तथा दाजु होमनाथ, भाइ नवराजप्रति म हृदयदेखि नै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै मेरो अध्ययनको हर पाइलामा सहयोग गरी अभिभावकत्व समेत निर्वाह गर्नुहुने आदरणीय दिदी भिनाजुहरू इन्दिरा/मोहन, यासोदा/दिपक, दुर्गा/ईश्वर र आफन्तजनप्रति म सदा ऋणी छु । यहाँनेर म प्यारी बहिनीहरू सिरु र सपना त्यसैगरी भाइहरू सफल, सहज र सुलभलाई पनि नसम्झी रहन सक्दिन ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने मेरा साथीहरू विद्या रेग्मी, सङ्गीता घिमिरे, मिनप्रसाद अधिकारी, लच्छुबहादुर कार्की, चन्द्र ढकाललगायत सम्पूर्ण साथीहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा छिटो छरितो र शुद्ध रूपमा टङ्कन गरिदिनुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरका जितेन महर्जनलाई धन्यवाद दिंदै प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका निमित्त त्रि.वि. नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : ०६१/०६३

मिति: २०६४/०४/

शोधार्थी

दिव्यकला अधिकारी

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

शोधशीर्षक	:	कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन
शोधार्थी	:	दिव्यकला अधिकारी
शोधनिर्देशक	:	प्रा.डा. केदारप्रसाद शर्मा
विभाग/क्याम्पस	:	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर
शैक्षिक वर्ष	:	२०६१/०६३
पृष्ठ सङ्ख्या	:	५४+१५
अध्याय	:	पाँच

शोधप्रक्रियाः

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि तयार पारिएको हो ।

कक्षा ६ पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको प्रमुख उद्देश्य हो । यसअन्तर्गत काठमाडौं उपत्यकाका निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयमा अधययनरत विद्यार्थीहरूको स्थानीयता, लैङ्गिकता, विद्यालयको प्रकृति र भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको लागि सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा प्राथमिक स्रोतको रूपमा काठमाडौं उपत्यकाका पाँच-पाँचवटा निजी तथा सार्वजनिक विद्यालयका ५०-५० जना विद्यार्थीहरू गरी जम्मा दश वटा विद्यालयबाट १०० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ भने गौण सामग्रीका रूपमा पूर्वकार्यहरू, सन्दर्भ पुस्तकहरू, पत्रपत्रिकाहरू तथा विभिन्न लेखरचनाहरू रहेका छन् ।

पाँच अध्यायमा सङ्गठित प्रस्तुत शोधकार्यलाई क्रमशः शोधपरिचय, सैद्धान्तिक परिचय, व्याख्या तथा विश्लेषण, तुलनात्मक विश्लेषण र निष्कर्ष तथा सुझावहरूमा विभाजित छ ।

शोधनिष्कर्ष :

- समग्र पठनबोध क्षमताको स्थितिमा विद्यार्थीहरूको क्षमतालाई प्रतिशतमा गणना गर्दा तथा मध्यमानलाई आधार मानी हेर्दा विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक रहेको देखिन्छ ।
- समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थितिलाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा दृष्टांश पठनबोध क्षमता अदृष्टांश पठनबोध क्षमताभन्दा केही सन्तोषजनक देखिन्छ ।
- स्थानीयताका दृष्टिले नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता हेर्दा ५८ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ४२ प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनुले नगरतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता उच्च रहेको पाइन्छ भने गाउँतर्फ ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल देखिनुले गाउँ तर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता निम्न रहेको पाइन्छ ।
- लैङ्गिकताका दृष्टिले हेर्दा छात्र विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता हेर्दा ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि र ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल रहनाले छात्र समूहका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता कमजोर देखिन्छ भने छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता मध्यमानभन्दा माथि ६० प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू रहनाले छात्रा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ ।
- विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा हेर्दा निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा माथि बहुसङ्ख्यक र सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरू मध्यमानभन्दा तल बहुसङ्ख्यक रहनुले निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमता सन्तोषजनक देखिन्छ भने सार्वजनिक विद्यालयतर्फका विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता निराशजनक देखिन्छ ।
- भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा हेर्दा नेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता उच्च रहेको देखिन्छ भने नेपाली विमातृभाषी विद्यार्थीहरूको समग्र पठनबोध क्षमता निम्न रहेको देखिन्छ ।

विषय-सूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय १(५

१.१ शोधशीर्षक १

१.२ शोधप्रयोजन १

१.३ समस्याकथन १

१.४ अध्ययनका उद्देश्य २

१.५ प्राक्कल्पना २

१.६ अध्ययनको महत्त्व २

१.७ अध्ययनको सीमाङ्कन ३

१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा ४

१.९ अध्ययन विधि ५

१.१० शोध प्रतिवेदनको रूपरेखा ११

अध्याय दुई

सैद्धान्तिक परिचय १२(३२

२.१ बोधको परिचय १२

२.२ बोधका प्रकार १३

२.२.१ श्रुतिबोध १३

२.२.२ पठनबोध १५

२.३ पठनबोधको तह १७

२.४ पठनबोध शिक्षणको प्रयोजन १७

२.५ पठनबोध शिक्षणका प्रक्रिया तथा कार्यकलापहरू १८

२.६ पठनबोधमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू २१

अध्याय तीन

व्याख्या तथा विश्लेषण ३३(३८

३.१ समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति ३३

३.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति १३

३.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति १४

३.२ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १५

३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १५

३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १५

३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १६

३.३.१ प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १६

३.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १७

३.३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना १७

३.४ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति १९

३.५ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३३

३.६ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३६

अध्याय चार

तुलनात्मक विश्लेषण ३९(४४

४.१ पठनबोध क्षमतामा विभिन्न समूहहरूको तुलनात्मक स्थिति ३९

४.१.१ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना ३९

४.१.२ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना ४०

४.१.३ पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयबीच तुलना ४१

४.१.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषीबीच तुलना ४३

अध्याय पाँच

निष्कर्ष तथा सुझावहरू ४५(५१

५.१ निष्कर्ष ४५

५.२ सुझाव ४९

५.३ भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू ५१

सन्दर्भग्रन्थसूची ५३(५४

परिशिष्टहरू

तालिका सूची

पृष्ठ

३.१.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति १३

३.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको स्थिति १४

३.२.१ प्रतिशतका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १५

३.२.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १५

३.३.१ प्रतिशतको आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १६

३.३.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति १७

३.३.३ समग्र विद्यार्थीहरूको दृष्टांश र अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको तुलना १७

३.४ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको पठनबोध क्षमताको समूहगत स्थिति १९

३.५ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत दृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३३

३.६ समग्र मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको समूहगत अदृष्टांश पठनबोध क्षमताको स्थिति ३६

४.१.१ पठनबोध क्षमतामा स्थानीयताका आधारमा गाउँ र नगरबीच तुलना ३९

४.१.२ पठनबोध क्षमतामा लैङ्गिक आधारमा छात्र र छात्राबीचको तुलना ४०

४.१.३ पठनबोध क्षमतामा विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा निजी र सार्वजनिक विद्यालयबीच तुलना ४१

४.१.४ पठनबोध क्षमतामा भाषिक पृष्ठभूमिका आधारमा नेपाली मातृभाषी र नेपाली विमातृभाषीबीच

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

शोधप्रतिवेदनमा प्रयोगमा आएका नेपाली शब्दसूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अप्र.	अप्रकाशित
क.सं.	क्रम सङ्ख्या
उपप्रा	उपप्राध्यापक
ई.सं.	इस्वी सम्वत्
चौ.सं.	चौथो संस्करण
ते.सं.	तेस्रो संसकरण
छै.सं.	छैटौं संस्करण
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प.नि.का	परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय
पा.वि.के.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
पृ.	पृष्ठ
प्रा.	प्राध्यापक
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	सम्पादक
प्रा.लि.	प्राइभेट लिमिटेड
प्रानेस.	प्रायोगिक नेपाली शब्दकोश
नेबृश	नेपाली बृहत शब्दकोश
ने.भा.शि.वि.	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शोध प्रतिवेदनमा प्रयोगमा आएका अङ्ग्रेजी शब्दसूची

ु'T' Test

Mean

Standard Deviation

Percentage